

Referendum i obywatelska inicjatywa ustawodawcza

– stan obecny i postulaty zmian

I. Wprowadzenie

Jednym z podstawowych założeń demokratycznego państwa jest przyjęcie zasady zwierzchnictwa narodu. W praktyce ustrojowej współczesnych demokracji jako modelowe rozwiązanie przyjmuje się to, w którym naród sprawuje władzę za pośrednictwem swoich przedstawicieli wybieranych bezpośrednio w wyborach powszechnych. Jednak obok takiej formy sprawowania władzy w konstytucjach niemal wszystkich państw europejskich, wyróżnia się także elementy demokracji bezpośredniej. Demokracja bezpośrednia (partycypacyjna) opiera się ona na założeniu, że obywatele powinni mieć zagwarantowaną możliwość osobistego udziału w procesach sprawowania władzy. Za podstawową formę tej demokracji uważa się referendum i obywatelską inicjatywę ustawodawczą.

Z analizy konstytucji państw europejskich wynika, że instytucje referendum i obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej są przewidziane (choćby w szcążkowej formie) niemal w każdej z nich. Odrębną kwestią jest natomiast jakość i efektywność tych rozwiązań w praktyce.

Znaczenie demokracji bezpośredniej zostało także dostrzeżone w Traktacie z Lizbony. Traktat, którego głównym celem jest przede wszystkim wzmocnienie demokratycznej struktury Unii Europejskiej, wprowadził bowiem europejską inicjatywę obywatelską. Zgodnie z art. 11 ust. 4 Traktatu, „obywatele Unii w liczbie nie mniejszej niż milion, mający obywatelstwo znacznej liczby Państw Członkowskich, mogą podjąć inicjatywę zwrócenia się do Komisji Europejskiej o przedłożenie, w ramach jej uprawnień, odpowiedniego wniosku w sprawach, w odniesieniu do których, zdaniem obywateli, stosowanie Traktatów wymaga aktu prawnego Unii”.

W związku z koniecznością przygotowania rozporządzenia regulującego procedury warunki wymagane w celu przedstawienia takiej inicjatywy, Komisja Europejska wydała Zieloną Księgę w sprawie europejskiej inicjatywy obywatelskiej¹. Komisja wskazała w niej, że z zadowoleniem przyjmuje fakt wprowadzenia europejskiej inicjatywy obywatelskiej, która stanie się wyrazem większego zaangażowania obywateli Unii Europejskiej i organizacji społeczeństwa obywatelskiego w proces kształtowania polityki UE². Celem Zielonej Księgi było natomiast przeprowadzenie konsultacji wśród obywateli, organów władz i innych zainteresowanych podmiotów w odniesieniu do kluczowych kwestii, mających wpływ na kształt przyszłego rozporządzenia, takich jak w szczególności kwestia minimalnej liczby podpisów przypadających na jedno państwo członkowskie czy kwestia wymogów co do sposobu zbierania podpisów (elektroniczne czy „tradycyjne”). Komisja rozważała przy tym, czy w odniesieniu do wymogów proceduralnych dotyczących europejskiej inicjatywy obywatelskiej, winny być wprowadzona pełna harmonizacja procedur na szczeblu UE, czy też państwa członkowskie powinny zachować pewien margines

---

¹ Zielona Księga w sprawie europejskiej inicjatywy obywatelskiej z dnia 11 listopada 2009 r., KOM (2009) 622 wersja ostateczna;

² *Ibidem*, s. 3.

swobody, przy jednoczesnym określeniu w rozporządzeniu podstawowych wymogów proceduralnych, wspólnych dla wszystkich państw – członków UE. Debata wokół tej sprawy ma o tyle istotne znaczenie dla krajowych regulacji dotyczących referendum i obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej, że być może nastąpi konieczność harmonizacji ustawodawstw na szczeblu unijnym, co może przełożyć się na funkcjonowanie rozwiązań krajowych.

II. Instytucje demokracji bezpośredniej w Polsce – obecny stan prawny i jego słabości

Podstawą demokracji bezpośredniej jest art. 4 ust. 2 Konstytucji RP z 1997 r., który formułuje zasadę suwerenności narodu. Zgodnie z tym przepisem, „[w]ładza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu, który sprawuje ją przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio”. Art. 4 ust. 2 Konstytucji zakłada ustanowienie procedur demokracji bezpośredniej w dalszych, bardziej szczegółowych postanowieniach Konstytucji. Wśród instytucji demokracji bezpośredniej można więc wyróżnić obywatelską inicjatywę ustawodawczą (art. 118) oraz cztery rodzaje referendum:

- 1) ogólnokrajowe w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa (art. 125);
- 2) w sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację umowy międzynarodowej przewidującej przekazanie organizacji lub organowi międzynarodowemu kompetencji organów władzy państwowej w niektórych sprawach (art. 90 ust. 3);
- 3) w sprawie zatwierdzenia zmiany Konstytucji dotyczącej postanowień zawartych w rozdziałach I, II i XII (art. 235 ust. 6);
- 4) referendum lokalne (art. 170);

Jak się wydaje, z punktu widzenia obywateli, szczególnie znaczenie mają referenda wymienione w pkt. 1 i 2 - nie są one ograniczone do spraw wyjątkowych, incydentalnych, takich jak zmiana Konstytucji, czy zgoda na ratyfikację umowy międzynarodowej, ale odnoszą się niemal do wszystkich spraw kluczowych dla funkcjonowania państwa i społeczeństwa, zarówno na szczeblu ogólnokrajowym, jak i lokalnym. Zapewnienie skuteczności tych instytucji w praktyce pozwoli zatem obywatelom na faktyczne uczestnictwo w podejmowaniu decyzji w takich kluczowych sprawach.

Instytucja referendum ogólnonarodowego w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa jest szczegółowo uregulowana w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o referendum ogólnokrajowym (uRO). Jeśli chodzi natomiast o referendum lokalne, to jego zasady i tryb jego przeprowadzania określa natomiast ustawa z dnia 15 września 2000 roku o referendum lokalnym.

Ustawową podstawę obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej stanowi natomiast ustawa z dnia 24 czerwca 1999 roku o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (ust. o wyk. inic.)

Praktyka wskazuje, że istniejące ramy prawne w niewystarczającym stopniu umożliwiają udział obywateli w sprawowaniu władzy. W konsekwencji instytucje demokracji bezpośredniej są w dużej mierze iluzją niż sprawnym narzędziem, dzięki któremu obywatele mogą efektywnie uczestniczyć w życiu politycznym. Analiza obowiązujących rozwiązań i niepowodzeń dotychczasowych inicjatyw obywatelskich – tak w odniesieniu do wniosku o przeprowadzenie

Leśnodorski Ślusarek

i wspólnicy

referendum, jak i w odniesieniu do inicjatyw ustawodawczych, pozwala dojść do wniosku, że na taki stan rzeczy mają wpływ następujące okoliczności:

- 1) brak związania Sejmu wnioskiem obywateli o przeprowadzenie referendum – nawet, jeśli wniosek o przeprowadzenie referendum będzie zgłoszony przez pół miliona obywateli, Sejm nie ma obowiązku zarządzenia referendum;
- 2) wysokie wymogi w odniesieniu do frekwencji, szczególnie na szczeblu lokalnym, które zniechęcają obywateli do udziału w referendum;
- 3) brak możliwości zbierania podpisów on-line;
- 4) krótki termin do zbierania podpisów popierających projekt ustawy;
- 5) niepewność co do dalszego losu obywatelskiego projektu ustawy – brak ustawowo zagwarantowanych terminów prac parlamentarnych; niepewność, czy prace nad ustawą będą kontynuowane po zakończeniu kadencji Sejmu;
- 6) konieczność ujawnienia adresu zamieszkania przez osobę popierającą projekt ustawy;
- 7) brak narzędzi pozwalających na monitorowanie procesu legislacyjnego nad projektem ustawy; „rozproszenie” inicjatyw obywatelskich;

III. Propozycje zmian

Demokracja bezpośrednia powinna odgrywać kluczową rolę dla urzeczywistnienia udziału obywateli w procesie sprawowania władzy. Niestety, mimo, że instytucje demokracji bezpośredniej funkcjonują w większości współczesnych państw, to są one często traktowane jako pewien polityczny „folklor” i spychane na margines. Stąd, w praktyce ich funkcjonowanie jest dalekie od doskonałości – a w konsekwencji obywatele nie mogą forsować swoich inicjatyw i uczestniczyć w procesie sprawowania władzy w pełni.

Poniżej przedstawiamy propozycje zmian, które w naszej ocenie mogą przyczynić się do usprawnienia funkcjonowania instytucji demokracji bezpośredniej w Polsce – tak, by stały się one skutecznym narzędziem w rękach obywateli. Zmiany odnoszą się do:

- 1) Referendum ogólnonarodowego w sprawach mających istotne znaczenie dla państwa;
- 2) Referendum lokalnego;
- 3) Obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej;

Postulujemy także zmiany wspólne, mające na celu usprawnienie procedury zbierania podpisów i zmierzające do zapewnienia większej przejrzystości obywatelskich inicjatyw i kontroli obywateli nad ich przebiegiem.

Referendum ogólnonarodowe w sprawach mających istotne znaczenie dla państwa

STAN OBECNY

Leśnodorski Ślusarek

i wspólnicy

- Zgodnie z art. 125 Konstytucji referendum to ma zawsze charakter fakultatywny („w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może być przeprowadzone referendum ogólnokrajowe”);
- Zarządza je fakultatywnie Sejm (Prezydent na wniosek Senatu) z własnej inicjatywy lub na wniosek uprawnionych podmiotów, w tym grupy minimum 500 000 wyborców;
- Głosowanie polega na zaznaczeniu przez wyborcę odpowiedzi „tak” lub „nie” na postawione pytanie albo – jeżeli pytanie jest zaznaczone wariantowo – na wyborze określonego wariantu;
- Wynik referendum jest wiążący, jeżeli w referendum wzięła udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania, a rozstrzygnięcie w referendum następuje, jeżeli na postawione pytanie oddano większość ważnych głosów pozytywnych albo negatywnych, bądź też na jeden z zaproponowanych wariantów rozwiązań oddano najwięcej ważnych głosów;
- Jeżeli wynik referendum jest wiążący, właściwe organy państwowe mają obowiązek podjąć „niezwłocznie czynności w celu realizacji wiążącego wyniku referendum zgodnie z jego rozstrzygnięciem przez wydanie aktów normatywnych bądź podjęcie innych decyzji, nie później niż w ciągu 60 dni od dnia ogłoszenia uchwały Sądu Najwyższego o ważności referendum w Dzienniku Ustaw;

POSTULATY

1. Obligatoryjny charakter i pytania referendalne

- Wprowadzenie obligatoryjnego referendum tzn. - związanie Sejmu wnioskiem obywateli w przypadku, gdy wniosek poparło 1 mln osób uprawnionych do głosowania – w takim wypadku Sejm ma obowiązek zarządzić przeprowadzenie referendum;
- Wprowadzenie instytucji tzw. pytań referendalnych – w przypadku, gdy wniosek o przeprowadzenie referendum poparło mniej niż 1 mln osób uprawnionych do głosowania, ale nie mniej niż 1% wszystkich osób uprawnionych do głosowania (ok. 300 tys. osób) inicjatywa nie przepada. W takim wypadku przewidujemy dwie możliwości:
  - a) Sejm może zarządzić przeprowadzenie referendum na dotychczasowych zasadach (tzn. zarządzenie przeprowadzenia referendum zależy od uznania Sejmu) – wówczas referendum zostaje przeprowadzone w terminie 90 dni od dnia ogłoszenia uchwały Sejmu;
  - b) Sejm ma obowiązek podjąć uchwałę o poddanie sprawy będącej przedmiotem wniosku pod głosowanie w najbliższych wyborach – parlamentarnych/prezydenckich/do parlamentu europejskiego/samorządowych; częstotliwość tych wyborów pozwala przypuszczać, że sprawa będąca przedmiotem społecznego zainteresowania, która ma być rozstrzygnięta w referendum, nie zdeaktualizuje się;

Należy wskazać, że wprowadzenie obligatoryjnego referendum w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa, w tym także procedury pytań referendalnych, będzie wymagało zmiany

Leśnodorski Ślusarek

i wspólnicy

Konstytucji. Art. 125 ust. 1 Konstytucji wskazuje bowiem wyraźnie na fakultatywny charakter takiego referendum.

2. Zmiana wymogów w odniesieniu do frekwencji

- W odniesieniu referendum zarządzanego na wniosek co najmniej 1 mln obywateli, proponujemy obniżenie przewidzianego w ustawie wymogu co najmniej 50% frekwencji do 25% - obecny próg wydaje się bowiem zbyt wysoki, co skutecznie zniechęca obywateli do wzięcia udziału w głosowaniu; jednocześnie, obowiązek zarządzenia przeprowadzenia referendum przez Sejm jest uzależniony od bardzo wysokiego progu na etapie poparcia wniosku – tj. 1 mln obywateli, co pozwala wyeliminować ryzyko, że instytucja referendum będzie nadużywana;
- W odniesieniu do instytucji tzw. pytań referendalnych proponujemy następujące rozwiązanie:
  - w przypadku, gdy frekwencja w wyborach (parlamentarnych/prezydenckich/wyborach do Parlamentu Europejskiego/samorządowych) wyniesie powyżej 50% osób uprawnionych do głosowania, dla uznania, że wynik referendum jest wiążący i rozstrzygający, konieczne jest, aby za odpowiedzią na dane pytanie oddano większość ważnych głosów pozytywnych lub negatywnych
  - w przypadku, gdy frekwencja w wyborach (parlamentarnych/prezydenckich/wyborach do Parlamentu Europejskiego/samorządowych) wyniesie powyżej 30 % a nie więcej niż 50% osób uprawnionych do głosowania, dla uznania, że wynik referendum jest wiążący i rozstrzygający, konieczne jest, aby za odpowiedzią na dane pytanie oddano 66 % ważnych głosów ;
  - w przypadku, gdy frekwencja w wyborach (parlamentarnych/prezydenckich/wyborach do Parlamentu Europejskiego/samorządowych) wyniesie poniżej 30 %, wynik referendum nie jest wiążący;

Referendum lokalne

STAN OBECNY

- Dotyczy wszystkich trzech szczebli samorządu lokalnego;
- Przedmiotem mogą być sprawy dotyczące danej wspólnoty samorządowej, w tym sprawy odwołania organów samorządowych pochodzących z wyborów bezpośrednich;
- Przeprowadzane z inicjatywy organu stanowiącego (rady lub sejmiku) danej jednostki samorządu terytorialnego albo na wniosek 10 % mieszkańców uprawnionych do głosowania (na szczeblu gminy lub powiatu), 5% (na szczeblu województwa);
- Inicjatorami przeprowadzenia referendum na wniosek mieszkańców mogą być:

Leśnodorski Ślusarek

i wspólnicy

- grupa co najmniej 15 obywateli, którym przysługuje prawo wybierania do organu stanowiącego danej jednostki samorządu terytorialnego, a w odniesieniu do referendum gminnego - także pięciu obywateli, którym przysługuje prawo wybierania do rady gminy,
  - statutowa struktura terenowa partii politycznej działająca w danej jednostce samorządu terytorialnego,
  - organizacja społeczna posiadająca osobowość prawną, której statutowym terenem działania jest co najmniej obszar danej jednostki samorządu terytorialnego.
- Termin do zebrania wymaganej liczby podpisów przez inicjatorów wynosi 60 dni od daty powiadomienia przez inicjatora na piśmie przewodniczącego zarządu danej jednostki samorządu terytorialnego, a w gminie wójta (burmistrza, prezydenta miasta), o zamiarze wystąpienia z inicjatywą przeprowadzenia referendum;
  - Mieszkaniec jednostki samorządu terytorialnego popierający wniosek o przeprowadzenie referendum podaje na karcie nazwisko, imię, adres zamieszkania i numer ewidencyjny PESEL.
  - Organ stanowiący (komisarz wyborczy w przypadku referendum dot. odwołania wójta, burmistrza, prezydenta) ma zasadniczo obowiązek przeprowadzenia referendum na wniosek mieszkańców, jeśli zebrano wystarczającą liczbę podpisów a wniosek spełnia inne wymogi ustawowe i nie prowadzi do rozstrzygnięć sprzecznych z prawem; w razie odrzucenia wniosku inicjatorzy mogą wnieść skargę do sądu administracyjnego;
  - Referendum jest ważne, jeśli wzięło w nim udział co najmniej 30 % uprawnionych do głosowania, a jego wynik na charakter rozstrzygający, jeżeli za jednym z rozwiązań oddano więcej niż połowę ważnych głosów; dodatkowo, referendum gminne w sprawie opodatkowania się mieszkańców staje się rozstrzygające, jeżeli opowie się za nim co najmniej 2/3 głosujących;

POSTULATY

Z dotychczasowej praktyki funkcjonowania ustawy o referendum lokalnym wynika, że najpoważniejszą przeszkodą jest wysoki próg frekwencji wynoszący aż 30 %. W związku z tym proponujemy dwa alternatywne rozwiązania:

- na wniosek co najmniej 5 % mieszkańców danej gminy lub powiatu (a 2,5% na szczeblu województwa), sprawa dotycząca danej wspólnoty samorządowej, byłaby poddana pod głosowanie w najbliższych wyborach samorządowych, ale też parlamentarnych, prezydenckich i do PE – istnieje bowiem duże prawdopodobieństwo, że połączenie referendum lokalnego z wyborami pozwoliłoby osiągnąć próg 30% frekwencji;
- innym rozwiązaniem jest uelastycznienie progu frekwencyjnego i wprowadzenie zasady, zgodnie z którą referendum byłoby wiążące, gdy frekwencja wyniosła ponad 30% i za danym wariantem oddano większość ważnych głosów; jednocześnie, przy frekwencji niższej niż 30 %, ale wynoszącej ponad 10 %, wynik byłby wiążący, gdyby za danym wariantem oddano 80 % ważnych głosów;

Inicjatywa ustawodawcza

Leśnodorski Ślusarek

i współpracownicy

W odniesieniu do zmian w ustawie o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli, konieczne wydaje się wprowadzenie następujących zmian:

1. Zasada dyskontynuacji prac Sejmu

STAN OBECNY

Zgodnie z art. 4 ust. 3 ust. o wyk. inic. przez obywateli, obywatelski projekt ustawy, w stosunku do którego postępowanie ustawodawcze nie zostało zakończone w trakcie kadencji Sejmu, w której został wniesiony, jest rozpatrywany przez Sejm następnej kadencji bez potrzeby ponownego wniesienia projektu ustawy. Oznacza to, że zasada dyskontynuacji prac Sejmu nie ma zastosowania do niezakończonego postępowania ustawodawczego w sprawie projektu ustawy w kadencji Sejmu następującej po kadencji Sejmu, w której został wniesiony; stosuje się ją natomiast do kolejnych kadencji. Innymi słowy, w przypadku, gdy Sejm następnej kadencji (a więc następującej po kadencji, w której projekt został wniesiony) również nie ukończy prac nad projektem, inicjatywa ustawodawcza obywateli „przepada” – Sejm kolejnej kadencji nie ma bowiem obowiązku kontynuowania prac nad projektem.

POSTULATY

Naszym zdaniem obowiązujące rozwiązanie jest dalece niekorzystne i nie znajduje uzasadnienia. Stąd, proponujemy zmianę w ust. o wyk. inic., która ograniczyłaby stosowanie zasady dyskontynuacji prac Sejmu. I tak, projekt ustawy, w stosunku do którego postępowanie ustawodawcze nie zostało zakończone w trakcie kadencji Sejmu, w której został wniesiony, byłby rozpatrywany przez Sejmy kolejnych kadencji bez potrzeby ponownego wniesienia tego projektu.

2. Termin złożenia projektu wraz z podpisami

STAN OBECNY

Zgodnie z art. 10 ust. 2 ust. o wyk. inic. projekt ustawy wraz z załączonym wykazem podpisów obywateli popierających projekt nie może zostać wniesiony później niż **3 miesiące** od daty postanowienia Marszałka Sejmu o przyjęciu zawiadomienia o utworzeniu komitetu (lub postanowienia Sądu Najwyższego w przedmiocie skargi na odmowę przyjęcia zawiadomienia).

POSTULATY

Praktyka pokazuje jednak, że termin 3 miesięcy jest zbyt krótki do zebrania liczby 100.000 podpisów i nie pozwala obywatelom na skuteczne występowanie z inicjatywą ustawodawczą. W naszej ocenie zasadne jest wprowadzenie co najmniej rocznego terminu na wniesienie projektu ustawy wraz z wymaganą liczbą podpisów do Marszałka Sejmu.

3. Przebieg prac legislacyjnych

STAN OBECNY

Przepisy ust. o wyk. inic. są w tym zakresie nieprecyzyjne, co może zniechęcać obywateli do występowania z inicjatywą ustawodawczą. Obywatele nie mają bowiem żadnej gwarancji, że, po pierwsze, Sejm rzeczywiście „zajmie się” projektem, po drugie, że prace nad ustawą zakończą się w określonym terminie. Ponadto, sam proces legislacyjny jest nieprzejrzysty, a obywatele nie mają na niego żadnego wpływu. W obecnym brzmieniu ustawa określa jedynie termin pierwszego czytania ustawy, wskazując, że powinno ono nastąpić w ciągu 3 miesięcy od daty wniesienia

Leśnodorski Ślusarek

i wspólnicy

projektu ustawy do Marszałka Sejmu (postanowienia Sądu Najwyższego stwierdzającego prawidłowo złożoną liczbę podpisów popierających projekt). Ustawa nie przewiduje natomiast obowiązku zakończenia prac legislacyjnych nad projektem w określonym terminie ani żadnych innych szczegółowych wymogów dotyczących dalszego przebiegu procesu legislacyjnego w tym zakresie.

POSTULATY

Naszym zdaniem konieczne jest zaproponowanie takich zmian, które po pierwsze, pozwolą na realne przeanalizowanie treści projektu i prace nad nim; po drugie, określą, choćby orientacyjne ramy procesu legislacyjnego w odniesieniu do obywatelskich projektów ustaw; po trzecie, zwiększą transparentność tego procesu, a w konsekwencji – większą kontrolę obywateli nad nim.

Proponujemy zatem, aby w odniesieniu do obywatelskich projektów ustaw istniał obowiązek przeprowadzenia wysłuchania publicznego po zakończeniu I czytania projektu. Obecnie podjęcie uchwały o przeprowadzeniu wysłuchania publicznego zależy od decyzji komisji, w której projekt jest rozpatrywany. W naszej ocenie, obligatoryjne wysłuchanie publiczne w odniesieniu do obywatelskich projektów ustaw, pozwoli obywatelom (a nie tylko wnioskodawcom) na przedstawienie poglądów na temat danego projektu ustawy. Liczymy również na to, że takie rozwiązanie pozwoli ograniczyć pochopne odrzucanie obywatelskich projektów już w I czytaniu.

Po drugie, w odniesieniu do terminów prac legislacyjnych, proponujemy, aby w razie skierowania projektu do komisji, drugie czytanie odbyło się w terminie 4 miesięcy od daty skierowania. Trzecie czytanie mogłoby się zaś odbyć w terminie 3 miesięcy od daty skierowania projektu do komisji, zaś w innym wypadku – niezwłocznie.

Postulaty wspólne

1. Procedura zbierania podpisów i wymogi z tym związane

Praktyka pokazuje, że wiele inicjatyw obywatelskich napotyka trudności w związku z nieodpowiednim systemem zbierania podpisów popierających obywatelski projekt ustawy lub wniosek o przeprowadzenie referendum. Po pierwsze, w obecnym stanie prawnym nie ma możliwości zbierania podpisów w formie elektronicznej, po drugie, komitety nie mogą korzystać z pracy wolontariuszy (mogą być oni „zatrudniani” jedynie przez wybrane podmioty, na zasadach określonych w ustawie o działalności pożytku publicznego i wolontariacie); wreszcie, opory (zwłaszcza osób znanych) rodzi konieczność ujawniania swojego adresu zamieszkania w zgłoszeniu (wykazie osób popierających wniosek lub projekt).

W związku z tym, proponujemy:

- wprowadzenie jednego portalu, gdzie byłyby zebrane wszystkie wnioski o przeprowadzenie referendum, jak również obywatelskie inicjatywy ustawodawcze zgłoszone przez zarejestrowane komitety;
- za pośrednictwem serwisu można byłoby oddać złożyć „wirtualny” podpis pod wnioskiem lub udzielić poparcia projektowi ustawy;
- serwis zawierałby szczegółowe informacje na temat ilości podpisów, dalszych losów wniosku lub przebiegu procesu legislacyjnego (w tym terminów wysłuchania publicznego);

2. Działalność wolontariuszy

Możliwość angażowania wolontariuszy do prac związanych z kampanią promocyjną, zwłaszcza zaś zbierania podpisów, z pewnością usprawniłoby jej przebieg. Tym samym, proponujemy wprowadzenie zmian do ustawy o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli oraz do ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, które pozwalałyby komitetom inicjatywy ustawodawczej na zawieranie umów z wolontariuszami.

3. Mniejsza ilość danych

W naszej ocenie, zbędne jest podawanie we wykazie osób popierających wnioski o przeprowadzenie referendum oraz osób popierających obywatelski projekt ustawy, pełnego adresu zamieszkania, jeśli jednocześnie podawany jest numer PESEL. Z doświadczeń komitetów inicjatywy ustawodawczej wynika bowiem, że obowiązek ujawnienia adresu zamieszkania zniechęca osoby znane, do poparcia dla danej inicjatywy, gdyż wykaz osób udzielających poparcia jest podawany do publicznej wiadomości.